

što u bugarskoj bajci tome prethodi još i proročanstvo suđenica o vjenčanju kraljeve kćeri i medvjeda, što tom tekstu pridaje još veću arhaičnost u znaku klasične bajke).

Prijevod K. Haralampijeva i J. Wolf isključio je iz tekstova lokalizme i turcizme, što bi ih s mjerom trebalo ipak sačuvati, jer se inače pripovijetke lišavaju jednoga važnog dijela svoga kolorita. U šaljivoj pripovijeci br. 54 riječ je o seoskom knezu (u bugarskom originalu: kmet) u doba turske vladavine. Kada u prijevodu čitamo da je on bio »Bürgermeister«, ruše se sve predodžbe o vremenu i prostoru u kojem se pripovijetka događa (bolje bi bilo prevesti »kmeta« riječju »Dorfrichter«, »Dorfschulze« ili »Schultheiss«).

Inače je ta priča bliska srpskima i hrvatskima koje govore o starome i novom gospodararu: novi će biti gori od staroga jer se još nije nasitio.

Istočnjački je kolorit u prijevodu djelomice ipak sačuvan, npr. u osobnim imenima (Gjul Jordana, Sekirdžolu i dr.), u pojedinim motivima (40 Crnaca pomaže junaku, nevjerna žena ljubi s Crncem, br. 22) i dr. Bugarska domaća sredina izbija iz nekih pripovijedaka indirektno ali veoma sugestivno — u pripovijeci br. 7 siromašni seoski pop ore sam u polju i vlada se kao pravi seljak, što on zapravo i jest. U pripovijeci br. 38 dosjetljivi junak nadmudruje zmaja; inače obično budu prevareni divovi ili zli dusi, dok je u ovoj bugarskoj pripovijeci prevladao tipičan domaći lik zmaja, čak do te mjere da pripovijetka završava etiološkim tumačenjem o vremenu otkada su zmajevi postali nevidljivi.

Nacionalne karakteristike nisu u ovoj zbirci ni približno tako uočljive kao u češkoj zbirci, ali se mogu razabrati, osobito ako se u sklopu širih balkanskih obilježja pripovijedaka usporede sa češkima kao predstavnicama srednjoevropske tradicije.

Zbirku je Frolec popratio napomenama koje sadrže informacije o zapisu, o varijantama i važnijoj literaturi, a tekstove je prema Aarne-Thompsonu razvrstao F. Harkort.

Maja Bošković-Stulli

KÁROLY GAÁL, DIE VOLKSMÄRCHEN DER MAGYAREN IM SÜDLICHEN BURGENLAND. Supplement-Serie zu Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung herausgegeben von Kurt Ranke, Reihe A: Texte, Band 9, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1970, XII + 233 str. + 6 tabla.

Gaálova je zbirka nastala pod izvanredno povoljnim okolnostima za zbirku pripovijedaka — povoljnim za zbirku u istoj mjeri u kojoj su bile nepovoljne za samog autora zbirke: živeci tijekom dviju godina (1961—1963) u selima južnoga Gradišća u Austriji, bez sredstava za život, među seljacima, rađeci zajedno s njima njihove poljske i ostale radove i slušajući u slobodnim satima njihovo pričanje, Gaál je uspio upoznati i pripovjedače i pripovijetke u svakodnevnim spontanim okolnostima i raznolikosti pripovjedačkih situacija.

Južno Gradišće u Austriji područje je gdje se ukrštavaju mađarske, hrvatske i njemačke (austrijske) tradicije u skladu s izmiješanošću tih narodnosti na tom području. Gaál (po svojoj pripadnosti Mađar) skupljao je

pripovijetke među Mađarima, ali je u svojoj zbirci, točnije u njezinu uvodu, postojano obraćao pažnju na prepletanje svih tih nacionalnih tradicija — što treba posebno istaknuti kao vrlinu njegove zbirke.

Pripovijetke je Gaál snimao magnetofonski i snimio 51 vrpcu. U opsežnom uvodu opisao je potanko sve okolnosti svoga rada i portretirao pripovjedače podjednako stručno precizno kao i ljudski prisno. Ne želimo ponavljati njegov prikaz pripovijedanja, npr. dragocjene napomene o kontaktu pripovjedača i publike i oblikovanju teksta pod utjecajem publike, o prilikama kad se pripovijeda, o socijalnoj pripadnosti pripovjedača, o izumiranju pripovijedanja i dr. (preporučujemo čitaocima da se o tome sami obavijeste iz Gaálova uvoda), nego se zaustavljamo samo na nekim osebujnim zapažanjima.

Prema Gaálovu promatranju šaljive se pripovijetke («švankovi») kazuju u raznim zgodama kada se ljudi nađu na okupu, dok se bajke pripovijedaju samo u naročitim prigodama kada se ljudi sastaju da bi slušali bajke (ovakva namjerna okupljanja radi slušanja bajki nisam ja u Hrvatskoj nikada upoznala a niti sam čula da se upriličuju). «Švankovi» se, prema Gaálovu opažanju, ne pričaju djeci, ali ih djeca ipak često mogu čuti. Ni bajke se ne pričaju djeci, a djeca ih ni ne vole slušati jer su im bajke »predugačke i suviše dugog daha, način pripovijedanja bajki im je tuđ a držanje slušateljâ neugodno«. Ovo će zapažanje iznenaditi čitatelje navikle na romantičku grimovsku predodžbu o bakici koja djeci priča bajke, ali se temelji na pouzdanom iskustvu, premda ga ne treba primiti jednostrano i isključivo. Slušatelji, iako pismeni, ne vole pripovijetke čitati, nego ih vole slušati jer pripovjedač udahnuje pripovijeci život — zapaža Gaál.

O pripovjedačima se u Gradišću kaže da »lažu«, ali se ta »laž« voli i traži — svakako danas već mnogo manje nego u razdoblju do drugog svjetskog rata. Važnim mi se čini Gaálovo zapažanje da pripovjedače svijet rado sluša, ali im njihovo umijeće ne donosi nikakav poseban ugled u selu. Isto sam i ja sama primijetila — ali se u stručnoj literaturi sve do danas često govori o narodnim pripovjedačima kao o posebno poštovanim i uglednim osobama, što je jedna od mnogobrojnih romantički intoniranih predrasuda.

Gaál živahno predočuje načine pripovijedanja pojedinih svojih pripovjedača. G. Felber, npr., pripovijeda ovako: »Pri početku pripovijetke mijenja se njegov glas, on govori polako i razgovijetno, izraz lica mu se ne mijenja i ruke mu miruju. Postiže efekt polaganijim i razgovjetnijim izgovaranjem naročitih pojeđnosti. Kada govori o pravdi i društvenoj ravnopravnosti ili o zapostavljenosti, onda podiže glas i govori deklarativnim tonom«.

Drugi su pripovjedači vrlo različiti — neki sa živom mimikom i gestikulacijom, kako koji. Pitanje koje me zanima jest ovo: u kakvu su odnosu geste, mimika, modulacije glasa i sl. prema verbalnom tekstu pripovijetke, jesu li oni vanjska dopuna verbalnog teksta, dodatak i ukras, ili su s njime organski povezani na taj način da su indirektno sadržani i u samom verbalnom tekstu? (O tome sam opširnije pisala na drugim mjestima a ovdje to uzgred spominjem kao problem.)

Prema Gaálovu zapažanju pripovjedači su samotnici i društveni »autsajderi«, tužni osamljenici, siromasi, često i s fizičkom manom, koji u pripovijedanju nalaze naknadu za osamljenost i životne promašaje. Takvima

su sebe smatrali romantički pjesnici, a nije od toga daleko ni psihoanalitičko objašnjenje umjetničkog stvaralaštva. U nekim pojedinačnim primjerima Gaál je nedvojbeno u pravu, a i najdublja ljudska potreba za umjetničkom kreativnošću (pa i pripovjedačkom) naći će tu neke svoje skrivene izvore. Ali je Gaál ipak veoma pretjerao! Već iz opisa njegovih gradišćanskih pripovjedača vidi se da su oni, bar djelomice, bili vesele i komunikativne naravi; a i oni koji su najbliži njegovu osamljeničkom opisu također su u biti komunikativni i društveni — bez toga nema usmenog priopćavanja; dok pravi osamljenici niti pričaju niti ih tko sluša, oni žive zatvoreni u svom tu-robnom svijetu.

Posebno su dragocjeni opisi o načinima kako se prenose pripovijetke, što je u ovom slučaju značajno kao slika jednoga karakterističnog interetničkog rasadišta usmenih tradicija. Stanovnici tog dijela Gradišća poznaju veoma često dva pa i tri jezika (njemački, mađarski, hrvatski) i preuzimaju jedni od drugih pripovijetke na sezonskim radovima, u vojsci, na putovanjima kada seljaci voze na prodaju žito, stoku, voće ili proizvode kućne radnosti, na proštenjima, pri susretima s putujućim trgovcima itd. Za mađarske pripovjedače toga kraja od posebne su važnosti razlike i uzajamni odnosi seljakâ i najamnikâ na pustarama, što je Gaál uvjerljivo predočio.

U takvu etnički izmiješanom kraju očituju se ne samo uzajamna preuzimanja pripovijedaka nego se tijekom vremena kadikad mijenja i pripadnost stanovnikâ pa se time i pripovijetke djelomice prenose iz jedne narodne tradicije u drugu. Tako su žitelji Mitterpullendorfa, odakle potječe najvažniji Gaálov pripovjedač Johann Ribarics, »kako dokazuju prezimena...«, bili prije Hrvati i mađarizirali se tijekom vremena.

Ipak, bilo bi pogrešno automatski zaključivati da i Ribaricseve pripovijetke zbog njegova podrijetla dolaze iz hrvatske sredine pa čak možda i iz stare hrvatske postojbine. U takvu složenom konglomeratu ne valja ništa zaključivati apriorno. Ribaricseve pripovijetke nisu po svojim obilježjima hrvatske, bez obzira na sižee i motive poznate i hrvatskoj tradiciji, no ne samo njoj; po mnogim pojedinostima i svome oblikovanju te se pripovijetke znatno razlikuju od hrvatskih. Što je u njima možda ipak hrvatsko, što mađarsko a što austrijsko, pitanje je na koje naš današnji prikaz još ne može odgovoriti. (Razumije se da su i u Ribaricsa i u ostalih pripovjedača neka osobna imena, nazivi, folklorni pojmovi kao »táltós« i sl. evidentno mađarski — što je jasno i bez prethodnog poredbenog proučavanja.)

Jedna hrvatska pomorska predaja, srasla sa sajamskim egzibicijama, kao i sa sličnim kazivanjem s rijekâ, dospjela je u Gradišće putem vojske: Samuel Pathy vidio je vlastitim očima »vodenu djevicu« (»Wasser-mädchen«): »Ja sam već vidio vodenu djevicu. Ulovili su je na Jadranskom moru. Ja sam bio dolje u Mostaru. No, do sredine je riba. A gore je žena. Ima malu glavu, dva oka, nos, kosu. Ima sve, čak i dvije male dojke. Ali odozdo je riba. No, ona je u vodi, živi u vodi. Slušao sam to i od mornara i brodskih momaka na donjem Dunavu. U vojsci sam bio kod pionirâ. Tamo su bili većinom ljudi sa vode, brodski mlinari i brodari. Oni su je noću čuli i pjevali.« Jedna čvrsta nit ovih kazivanja vodi do naših dalmatinskih »morskih divica«, »sirenâ«.

O samim pripovijetkama valja prije svega istaknuti njihovo iznenađujuće obilje što ga je autor uspio otkriti u naše dane u srednjoj Evropi.

Druga im je vrlina u spontanosti i vjernosti jezika i stila, koji — čini nam se — i u prijevodu čuvaju svoju izvornu svježinu i slične vrednote o kakvima u omeve svesku *Narodne umjetnosti* govorimo u prikazu Sirovát-kine zbirke čeških pripovijedaka.

U ovoj zbirci, kao i u mnogim novijim zbirkama, naići ćemo na simptomatično organsko upletanje tehničkih postignuća i suvremenih rekvizita u tkivo čudesne bajke: kraljević Argirus, oslobodivši djevojku od zmaja, odvodi je u konfekcijsku trgovinu i kupuje haljine i putni kovčeg; s izvorišta žive i mrtve vode šalje djevojka iščezlom junaku telegram i poručuje da ga čeka »tamo i tamo«; otpušteni husar mlati vragove u radionici i u tvornici električnim čekićima od po 50, 250 i 500 kg...

Za junake bajki ove zbirke, kao i obično u srednjoj Evropi, karakteristično je da su oni veoma često putujući obrtnici (u nas su, naprotiv, češće ili carevi sinovi ili su neobilježena zanimanja s osobinama seljaka).

Od 91 pripovijetke Gaálove zbirke 40 ih je od Johanna Ribaricsa. Gaál mu je u uvodu posvetio najviše pažnje i ljudskih simpatija. »Premda on među mađarskim pripovjedačima u Gradišću pripovijeda najjednostavnije, on je najbolji umjetnik pripovijedanja koga sam u životu čuo«. Rado vjerujemo Gaálu da je to istina — čar Ribaricseva pripovijedanja očito je u njegovu načinu izlaganja, u djelovanju na slušaoce, u ljudskom uživljavanju, u jednostavnosti i spontanosti govora, u jeziku. Ali uza sve to, Ribaricseve pripovijetke najvećim dijelom nisu dobre. Nedostaje osjećaj za cjelinu kompozicije, za unutrašnju logiku bajke, radnja je većinom poremećena kao i osnovni stil bajke (ne u jezičnom nego u strukturnom smislu). Dolazi i do besmislica, pa je, npr., u bajci o Pepeljuzi otac kriv što *nije htio* uzeti svoju kćerku za ženu! Bajke su u Ribaricsa često dugačke, ali do toga dolazi mehaničkim i neusklađenim kontaminacijama većeg broja tipova pripovijedaka, koje su u isti mah pojedinačno katkada skraćene gotovo na vlastiti sažetak. Pojedine epizode Ribarics majstorski razrađuje, ali osakaćuje sižee (primjeri su za to, uz ostale, pripovijetke br. 16, 21, 22, 24 i dr.).

U bajci br. 24 radi potreba kontaminacije zavidna se braća pretvore od jednom i nemotivirano u složnu braću, a kada u nastavku od 13 braće postane njih 10 pripovjedaču suvišno, oni jednog jutra naprosto umru! No neke Ribaricseve bajke (npr. br. 6) skladne su i veoma uspjele u cjelini.

Značajno je da mane Ribaricsevih *pripovijedaka* nisu ujedno mane njegova *pripovijedanja*, nego ga čak i one otkrivaju kao vješta i dosjetljiva improvizatora. Ponovo ističem spontanost i prirodnost njegova pripovijedanja, živahnost dijaloga, ukratko sav čar usmenog pričanja. Ostaje otvoren problem o odnosu umjetnosti pripovijetke i umjetnosti pripovijedanja.

Autor zbirke K. Gaál morao je napustiti svoju domovinu Mađarsku. Da je s njome ipak ostao vezan, pokazao je ne samo ovom zbirkom mađarskih pripovijedaka nego i posvetom zbirke »svome učitelju sveučilišnom profesoru dru Gyuli Ortutay-u«.

Maja Bošković-Stulli

TVRTRKO ČUBELIĆ, NARODNE PRIPOVIJETKE, Izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima i rasprava o narodnim pripovijetkama, Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sređeno). Usmena narodna književnost, knjiga 4 [Vlastita naklada], Zagreb 1970, CXII + 312 str.